

СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ У XXI ВЕКУ

КУЛТУРА

ОСНОВА ДРЖАВНОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

ЗБОРНИК РАДОВА СА СКУПА
ОДРЖАНОГ 24. И 25. XI 2016. У СРПСКОЈ АКАДЕМИЈИ НАУКА И УМЕТНОСТИ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

За разлику од претходних скупова у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ који су били посвећени образовању и науци, скуп о култури представљао је посебан изазов јер је сам појам културе у великој мери флуидан, без јасно омеђених граница. Стога је овај скуп тематски био ограничен на питања културе као основе државног и националног идентитета. Упркос оваквом тематском сужавању, радови саопштени на скупу и објављени у овом зборнику представљају тек наговештаје дубине проблема са којима се суочава култура у времену цивилизацијске транзиције чији смо сведоци и учесници.

А. Костић

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 39

CULTURE

**THE BASIS OF STATE'S AND
NATIONAL IDENTITY**

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON NOVEMBER 24th and 25th, 2016

Accepted for publication at the 9th Session of the Department of Social Sciences,
held on November 7th, 2017, after being reviewed by academician
Kosta Čavoški and corresponding member Aleksandar Kostić

EDITOR

Corresponding Member

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 39

КУЛТУРА

ОСНОВА ДРЖАВНОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
ОДРЖАНОГ 24. И 25. НОВЕМБРА 2016. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на IX седници Одељења друштвених наука,
одржаној 7. новембра 2017. године, на основу реферата академика
Косте Чавошког и дописног члана Александра Костића

УРЕДНИК

дописни члан

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД 2017

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектор и коректор
Светлана Стојковић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Тираж: 400 примерака

ISBN 978-86-7025-747-4

Штампа
Colorgrafx, Београд

- 193 | Милован Данојлић: *Пледаје за елиџну културу*
- 201 | Ласло Вегел: *Јуџословенски и џосџуџословенски иџенџиџеџи*
- 207 | Невена Даковић: *Иџенџиџеџске маџриџе: la jeunesse désaffectée и уморни раџници (Србија, 2010–2015)*
- 221 | Борислав Стојков: *Очување и развој иџенџиџеџа іраџа у Србији – искушење данашњеї урбанизма*
- 249 | Бојан Ковачевић: *Моїћности креативної уїрављања іраџом?*
- 265 | Милена Драгићевић Шешић: *Инџиџиџуџионални и независни акџери у заједничком деловању: сџраџеџе је јавно-џивилної іарџнерџва – ілеџаје за ауџномију кулџуре*
- 287 | Дијана Милошевић: *Независна кулџурна сцена Србије и одлив умеџника*
- 299 | Радослав Зеленовић: *Кулџурна добра као необновљиви ресурси*

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове саопштене на скупу под насловом „Култура: основа државног и националног идентитета“ који је одржан у Српској академији наука и уметности 24. и 25. новембра 2016. године. Скуп посвећен култури трећи је у оквиру циклуса од пет скупова под заједничким насловом „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“. Претходна два скупа била су посвећена образовању и науци, а следе скупови о економији и државном уређењу, чиме би у оквиру поменутог циклуса били обухваћени најзначајнији сегменти државе и друштва.

За разлику од претходних скупова посвећених образовању и науци, областима чији је опсег мање или више јасно одређен, култура је домен чије су границе флуидне, а видови испољавања до те мере разноврсни да је једним скупом, ма колико био амбициозно замишљен, немогуће захватити све њене аспекте. Стога је овај скуп тематски био усмерен на културу као основу државног и националног идентитета. Међутим, већ у припреми скупа се показало да је и такво сужавање фокуса недовољно да би се проблеми културе у овом контексту сагледали на систематичан и тематски хомоген начин. Недоумице су се кретале од дилеме да ли култура треба да буде у функцији промовисања државног и националног идентитета до питања у којим видовима и каквом државном политиком би она могла то да буде. Поменуте недоумице и ширина опсега који захвата појам „култура“ неизбежно су довеле до тога да је овај скуп тематски мање хомоген од претходних скупова посвећених образовању и науци. Ова хетерогеност се примећује већ површним увидом у садржај Зборника јер се питања покренута на овом скупу крећу од проблема финансирања културе до питања елите која културу ствара, од очување културне баштине до општих смерница и странпутица у културној политици Србије.

Оваква хетерогеност може бити предмет критике, али притом се мора имати у виду природа феномена који је на овом скупу размотрен. Разлике у ставовима о томе шта је култура и која је њена улога нису биле само концепцијске природе, кроз њих се понегде назирао и политички и идеолошки став што је, чини се, одувек било у већој или мањој мери инхерентно свакој расправи и разматрању проблема у култури.

Стога овај Зборник није збир сложено усмерених мишљења и предлога о томе како да се стање у култури Србије побољша и како би култура могла да буде основа државног и националног идентитета. Он је, могло би се рећи, драгоценост сведочанство о тренутку глобалне цивилизацијске транзиције чије дубине у највећој мери нисмо свесни нити је до краја разумемо, а која се одражава и на стање културе у Србији. Најзад, овај Зборник је и сведочанство о начину на који у овом тренутку културна елита у Србији види проблеме културе и њене улоге у друштву.

А. К.

СРПСКО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У ДОКУМЕНТИМА И ПРАКСИ МЕЂУНАРОДНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Дарко Танасковић

стијални представник Републике Србије при Унеску

Сажетак: Адекватна и стална заштита српског културног наслеђа, његово одржавање и продуктивно вредновање, као темеља културног и националног идентитета, и сведочење његове универзалне вредности у координатама цивилизацијске баштине света, јесу и морали би бити вишедимензионални резултат неколиких стратегијски осмишљених, органски повезаних и систематски спровођених активности.

Постоји више основних предуслова да би се остварио потребан степен акционе способности у свим наведеним, међуповезаним и међузависним активностима, како на националном тако и на међународном плану. Упркос значајним постигнућима у области интегрисане заштите културног наслеђа у Србији, сви предуслови назначени у овом раду ни издалека још нису довољно испуњени. У тесној сарадњи са Унеском и уз поштовање одредаба, захтева и пропозиција релевантних докумената међународне заједнице који се односе на заштиту културног наслеђа, уз пуно sazревање свести у земљи о вишеструком значају националне културне баштине и, колико је то највише могуће, кроз прекограничну и регионалну сарадњу, у наступајућем периоду нужно је плански и доследно радити на свестраној заштити, обнови, друштвеном вредновању и међународном афирмисању српског културног наслеђа.

Кључне речи: српско културно наслеђе, Унеско, заштита, културна политика

Наслов мог прилога овој значајној конференцији наговештава прилично широк тематски и проблемски захват. Таква очекивања овај текст из више објективних разлога неће испунити. Теми ћу приступити полазећи са суженог, и изоштреног, хоризонта своје садашње дипломатске дужности сталног представника Србије при Унеску. С обзиром на моју ограничену стручност за поједине аспекте комплексне проблематике културног наслеђа, али и услед сразмерно кратког времена које ми стоји на располагању, неминовна ће, такође, бити и одређена уопштавања. Она су сама по себи увек *a priori* (по)грешна, јер из њиховог опсега нужно морају бити изостављени многи релевантни сегменти и димензије посматраног и анализираног феномена. Молио бих у том погледу за разумевање и благонаклоност, како се на основу непомињања неког елемента разматраног предмета аутоматски не би извео закључак о срачунатом изостављању, превиђању или пак пропустиу из незнања, премда ових последњих свакако има.

Адекватна и трајна заштита, поуздано очување и продуктивно валоризовање српског културног наслеђа, као незаменљивог упоришта културног и националног идентитета, али и сведочанство његових универзалних вредности у координатама општих цивилизацијских тековина, јесу/требало би да буду вишедимензионална резултанта неколиких стратегијски осмишљених, органски повезаних и системски усклађених поступака. Основни предуслови да се на државном нивоу, али и у појединачним случајевима, оствари потребан степен акционе способности у свим тим међусобно повезаним и међузависним поступцима јесу: (1) обједињена и јасна стратегијска пројекција у функцији трајних државно-националних интереса; (2) одговарајућа стручна оспособљеност и опремљеност надлежних институција; (3) њихова стална, координирана и ефикасна сарадња, уз јасно спецификовање улога, задатака и одговорности свих учесника у процесу; затим превазилажење (4) изазова који произлазе из међуинституционалних супарништава, (5) сукобљавања националног, регионалног и локалног сагледавања приоритета, (6) стручних неслагања, с компонентом личне нетрпељивости, као и (7) за ову област непримерених идеолошких подела. Иако су на плану интегрисане заштите културних добара постигнути значајни резултати, сви наведени предуслови у Србији су још увек далеко од задовољавајуће испуњености.

Да би се српско културно наслеђе и на националном и на интернационалном плану што успешније заштитило, очувало и перспективно валоризовало, нужно је настојати да се, с једне стране, добро познају и уважавају међународноправни аспект, односно релевантни документи међународних организација (конкретно Унеска), али и неретко колебљиви видови њихове примене у пракси, као и да се увек промишљено узимају у обзир (1) потреба одлучне заштите културног наслеђа као темеља и исходишта националног идентитета и (2) афирмисање његових универзалних вредности, кад за то постоје услови и кроз прекограничну, регионалну сарадњу. На примеру односа према нашој културној и духовној баштини на КиМ и недавног уписивања *стјећака* на Листу светске баштине, као заједничке номинације БиХ, Хрватске, Црне Горе и Србије, а и неколиких других релевантних елемената из домена односа према нашем укупном наслеђу, настојаће се указати на неке аспекте (и поуке) од значаја за што успешније уобличавање, усмеравање и остваривање националне културне политике у овој важној области.

Целокупна делатност Унеска, посвећена заштити светске културне баштине, одвија се у координатама постављеним Конвенцијом о заштити светске културне и природне баштине (1972), а током година

разрађиваним и прецизираним низом накнадно доношених оперативних смерница и методолошких упутстава којима се, међутим, основни документ суштински не мења. Наша културна и духовна добра на територији Косова и Метохије (манастир Високи Дечани, цркве Грачаница и Богородица Љевишка, као и Пећка патријаршија) од 2006. године налазе се на Листи светске баштине у опасности. Поред ових добара, на Унесковој Листи светске културне баштине налазе се још Стари Рас и Сопоћани (1979), манастир Студеница (1986) и археолошки локалитет Гамзиград – Ромулијана (2007). Имајући у виду све неповољне околности повезане са једнострано проглашеном независношћу Косова, чињеницом да је ту независност признало стотинак држава, уједно и чланица Унеска, немогућности деловања органа и специјализованих институција Србије на делу косовскометохијске територије и отворено непријатељски однос косовских Албанаца и њихових власти у Приштини према српској култури и свим историјским и савременим видовима њене присутности у Покрајини, схватљиви су и оправдани наше занимање и забринутост за статус и стање цркава и манастира са Листе светске баштине у опасности. Све вести и информације, али и спекулације и дезинформације, у вези с овим драгоценим културним добрима изазивају наглашену пажњу и неретко бурно реаговање у нашој јавности. Објективном компетентном и одговорном обавештавању о овој вишеструко осетљивој теми припада стога нарочити значај.

У документима Унеска, односно његовог Центра за светску баштину, наше цркве и манастири на КиМ воде се као *Средњовековни сјоменици на Косову (Србија)*. Такође, у регистру Центра, ова баштина је сврстана под опште заглавље *Србија*, што при разматрању правних и формалних аспеката њеног статуса никако не треба губити из вида. На заседањима Комитета за светску баштину Унеска, која се одржавају једном годишње, Центар за светску баштину подноси периодични (годишњи) извештај о стању заштите (conservation) добара која се налазе на Листи културне баштине у опасности. Податке Центру, на основу којих се ови извештаји ажурирају, доставља Стална делегација Србије при Унеску, а на темељу материјала добијеног од Завода за заштиту споменика културе Републике Србије, Регионалне конференције за културу и науку у Венецији, као и одговарајуће службе Унмика, јер Унеско не може да остварује било какву непосредну комуникацију са привременим институцијама власти у Приштини. Занимљиво је да је последњи извештај (2016) Центра сачињен без података добијених посредством Унмика. С обзиром на све реалне, а по Србију неповољне прилике на КиМ, може се оценити да су извештаји Центра за светску баштину сразмерно

коректни, чињенично углавном тачни, али и донекле рутински, штурни и селективни. Нешто више и боље при постојећим околностима не би било реално очекивати, иако би извештаји нашег Завода за заштиту споменика могли бити нешто интерпретативнији, у смислу уграђивања елемената на линији указивања на опште неповољне околности које прате опстајање српске културе на територији „Републике Косово“. У виду посебне *Одлуке*, о извештају се, без расправе или после вођење расправе, изјашњавају представници држава чланица Комитета за светско наслеђе. Србија је до 2015. године била чланица овог комитета. Одлуке се усвајају простом већином гласова, а изразита је склоност да се, ако је икако могуће, избегне гласање и одлуке доносе консензусом, јер се сматра да је прегласавање у стварима културе непримерено и да више приличи политичким расправама. Како је, међутим, политизација и те како присутна у раду Унеска, има спорних предмета о којима није могуће постићи једногласност, па се прибегава јавном гласању (сем уколико на процедурално предвиђени начин буде усвојено тајно гласање). На последњих неколико заседања Комитета *Одлука* о стању заштите наших културних и духовних споменика на КиМ усвајана је без гласања, али уз формално отварање, а одмах потом и затварање расправе, услед констатације да нису испуњени политички предуслови за вођење садржајне дебате која би могла уродити позитивним закључцима. Отварање расправе није се могло избећи, јер државама које су признале независност Косова политички није прихватљиво да у документу после имена „Косово“ у загради остане „Србија“, док су, с друге стране, рационално биле спремне да прихвате бесперспективност и непродуктивност евентуалног вођења расправе, којом се не би постигло ништа, сем стварања лоше атмосфере и поларизације чланства Комитета. Ово је, дипломатски, али у овој фази и суштински, за Србију била најприхватљивија формула. Свако улажење у расправу у садашњим околностима, а и с обзиром на структуру чланства Комитета, носило би много неизвесности, неминовне политичке штете и у коначном исходу највероватније не би довело ни до каквог позитивног помака на плану побољшавања статуса нашег културног и духовног наслеђа на КиМ.

Илустрације ради, ево како изгледа садашњи састав Комитета за светску баштину Унеска: од 21 државе које чине Комитет у садашњем сазиву 11 није признало независност Косова – Ангола, Азербејџан, Куба, Индонезија, Јамајка, Казахстан, Либан, Филипини, Тунис, Вијетнам и Зимбабве, а 10 јесте – Буркина Фасо, Хрватска, Финска, Кувајт, Перу, Пољска, Португал, Република Кореја, Танзанија и Турска. Привидно, то је повољан однос. Тачно је да би могао бити, а бивао је и неповољнији.

Међутим, искуство је показало да представници држава чланица настоје да, ако је икако могуће, избегну изјашњавање гласањем, а кад би, у конкретном случају, биле на то принуђене, многе од оних које нису признале независност Косова определиле би се за уздржавање, тако да би свако инсистирање на расправи и гласању за Србију било, најблаже речено, крајње ризично, а по свој прилици и контрапродуктивно. Никакво побољшање текста *Одлуке* не би било могуће издејствовати, а једино такав исход могао би оправдати наше евентуално залагање за вођење расправе и гласање.

Обично у време кад посредством средстава информисања до ње допру махом непотпуне и непрецизне вести о томе да је у Унеску на дневном реду наша културна и духовна баштина на КиМ, у српској културној и широј јавности одјекну злоупотреба, па и панична упозорења чији је заједнички садржатељ бојазан да Албанци смерају да нам „отму наше споменике“. Има ли стварно основе да се говори о „отимању“ и у чему би се то „отимање“ могло састојати? Да ли би евентуални улазак „Косова“ у Унеско омогућио или бар олакшао отуђивање српског културног блага на КиМ од његове националне матице? Пре свега, ваља нагласити да нема тих политичких, правних и (квази)научних махинација којима би се **стварно** могла оспорити припадност нашег културног и духовног наслеђа на КиМ систему српске културе и њеном вековном историјском континуитету. Под махинацијама подразумевам „теорије“ о томе да су српске цркве и манастири изграђени на темељима старијих албанских (католичких) храмова, да су њихови ктитори били „династија Нимани“ и сличне бесмислице. Никако се, међутим, не би смели потценити покушаји да се преотме власништво над нашим црквеним и манастирским здањима и комплексима земљишта, који им припадају, а за шта већ има подоста добро познатих примера. Нацртом закона о културној баштини Републике Косово, повученим из процедуре у Скупштини ове самопроглашене „државе“, било је, уосталом, предвиђено усвајање одредбе према којој су сви културни споменици на косовској територији власништво Републике Косово. Управо та неприхватљива и правно неодржива одредба и била је један од разлога због којих је, на основу упозорења иностраних (европских) чинилаца, Нацрт закона повучен на дораду, иако би га Скупштина Косова, као и рецимо, Закон о Трепчи, спремно усвојила. Евентуално доношење било каквог правног акта на „Косову“, којим би се оспорило власништво СПЦ над њеном имовином на КиМ, а посебно над црквама и манастирима, неминовно би изазвало напетости и компликације. Ипак, мада нисам правник, претпостављам да би такву отимачину било немогуће правно и реално, практично и

трајно верификовати у обавезујућем међународном контексту. Тога су, ако је судити по неким њиховим „свечаним“ декларацијама срачунатим на обеснаживање наше аргументације против пријема „Косова“ у Унеско, свесни и у Приштини. То, наравно, не значи да, ако процене да је конјунктура за њих погодна, не би били спремни да изврше (против)правни препад на имовину СПЦ на КиМ. Зато су потребни стални опрез и оспособљеност за адекватно и правовремено реаговање примереним и делотворним правним и иним средствима.

Да ли би хипотетичка ситуација створена примањем „Косова“ у породицу држава чланица Унеска олакшала „отимање“ наше културне и духовне баштине на КиМ? Сигурно је да би наше наслеђе било доведено у формално нов и неповољнији положај, што не значи да би аутоматски могло бити и „отето“, поготово у смислу историјске и националнокултурне, као и власничке припадности, о којима је до сада поглавито било речи. У складу са усвојеним територијалним таксономским принципом систематизовања културне баштине у документима Унеска, „српски средњовековни споменици на Косову“ били би вођени под заглављем „Косово“, јер се налазе на територији ентитета којем је чином примања у Организацију, без обзира на статус у УН и чињенице да га многе чланице не признају, са становишта Унеска колективно признат статус државе, пошто чланице ове специјализоване агенције ОУН могу бити само државе. Верујем да никога не треба убеђивати у то колико би одушевљење пријем у Унеско изазвао у Приштини и међу њеним најсрднијим покровитељима и савезницима, као и у то да би они спремно и хитро кренули да на разним плановима капитализују тај добитак у борби за међународну афирмацију државности „Косова“. Чак и да дође до таквог, најнеповољнијег развоја ситуације у вези са чланством „Косова“ у Унеску, борба за заштиту нашег културног и духовног наслеђа на КиМ не само да не би смела престати већ, напротив, морала би се појачати, саобразно новим и тежим приликама. Непримењено би у овом тренутку било унапред разрађивати методе и средства којима би, суочена с новом реалношћу у овој области, Србија прибегла одбрани свог „културног суверенитета“ и темеља духовног и националног идентитета, али је сигурно да би се морало инсистирати на изричитом констатовању, односно потврђивању српске културноисторијске припадности овог универзално признатог, драгоценог цивилизацијског наслеђа. Утолико се више треба усредсредити на спречавање пријема „Косова“ у Унеско. Показало се да то уопште није немогућа мисија, како су упорно покушавали да нас убеде многи у свету, али богме и неки код куће.

Ради постављања теме о којој расправљамо на ширу концептуалну основу, а у хоризонту, условно речено, „процеса дугог трајања“, вратио бих се кратко на проблематику културноисторијског/идентитетског „отимања“ нашег средњовековног културног и духовног наслеђа, за које сам оценио да суштински није могуће, јер је у свету одавно поуздано утврђена и научно штедро потврђена извесност његовог српског карактера. Ипак, не би требало олако превиђати и игнорисати далеке мете којима стреми пројекат албанизовања материјалних обележја укупне, а нарочито високе културе на КиМ. Стратегијски, дугорочни циљ косовскометохијских Албанаца, у координатама живог великоалбанског пројекта, јесте успостављање вештачког, синтетичког културног идентитета „државе Косово“. То је, наравно, непостојећи, историјски неоверени идентитет који се, баш зато, срачунато пројектује како у дијахронијској тако и у (никако занемарљивој, а углавном занемариваној!) синхронијској димензији. Било би, стога, крајње непромишљено и кратковидно усредсредити сав наш напор на одбрану и заштиту неоспорно средишње културне и духовне баштине из епохе Немањића, као да пре ње и после ње ништа (исходишно и развојно) српско у континуитету није постојало и не постоји. Такође, није мудро ограничити се на легитимацијско истицање искључиво бисера религијске културе и сакралног градитељства, већ треба што систематичније, органски приказивати структуру свестрано развијеног средњовековног српског друштва и државе. У том смислу највећи могући значај има, рецимо, пројекат археолошких истраживања и конзервације најаутентичнијег српског тврђавског комплекса Ново Брдо, о којем се сразмерно мало говори. Треба ли уопште наводити да се на званичном сајту Општине Ново Брдо ниједном речју не помиње да је реч о утврђењу и граду који су подигли српски владари? Уз резерву да за ту област нисам стручан, а можда о кретањима у њој ни довољно обавештен, слободан сам да скренем пажњу на прилично интензивну археолошку активност на територији „Косова“, у којој учествују албански и, неретко, менторски, инострани (немачки, француски...) стручњаци. Имамо ли довољно сазнања о тим радовима? Без намере да можда неосновано звоним на узбуну, рекао бих само да ме никако не би обрадовало постепено поплочавање једног привидно конзистентног, а заправо унатраг идеолошки исконструисаног пута историје на подручју КиМ, с нејасним античким почецима у балканском (илирском?) супстрату, у којем би се натегнуто препознали протоалбански корени препокривени (наводно) католичком копреном, после чега би уследили „српско освајање и колонизација“ у време Немањића, а онда дуго османско раздобље цивилизацијског застоја (без инсистирања на масовној и сразмерно позној

исламизацији), уз пренаглашавање и мистификовање албанског националног отпора и инструментализовање Скендербеговог мита, да би, у складу с великоалбанском перцепцијом, ослобађање старих српских земаља у Балканском и у Првом светском рату било представљено као колонијалистичко поробљавање. Консеквентно, стварање „државе Косово“, као дела тзв. „природне Албаније“, рационализовано је као покрет ослобађања и уједињавања Албанаца, древног, староседелачког европског народа столећима изложеног страним (првенствено словенским) насртајима и потчињавањима. Да ли је баш случајан избор квалификација у скорашњем излагању Флоре Читаку, представнице „Косова“ на седници Савета безбедности УН, кад упозорава да „Београд има колонијалистичке намере према Косову“? Њој темељно познавање археологије, историје и сродних научних дисциплина вероватно није јача страна, али она тачно зна шта у својој улози и са светске трибине које се домогла треба да каже. Пред зјапећом лажношћу и ноторном апсурдношћу оваквих исказа није препоручљиво нехајно и надмоћно се осмехнути и само одмахнути руком. Нисмо ли се на властитој кожи већ одвише пута уверили како се идеолошка лаж, поткрепљена псеудонаучним аргументима, а посредована моћном пропагандом, може показати јачом и делотворнијом од објективне истине, недовољно поткрепљене систематично изграђеном аргументацијом и лишене одговарајуће пропагандне офанзиве, укључујући и средства јавне и културне дипломатије? Народ каже да сто пута поновљена лаж постаје истина. Истина можда не, али њен широко и задуго прихваћен фалсификат, осведочили смо се – да. Немојмо помагати фалсификаторима!

Успешнијој презентацији и заштити материјалних и нематеријалних културних добара Србије кроз систем Унеска допринело би и шире укључивање и актуализовање регионалног, односно прекограничног хоризонта приликом њиховог номиновања за упис на листе светске баштине. Успех заједничког пројекта уписа стећака на Листу светске баштине (у Истанбулу, 2016), на којем су складно сарађивали стручњаци и дипломате из Босне и Херцеговине, Хрватске, Црне Горе и Србије, а пред којима су стајале озбиљне препреке, укључујући и прилично неповољно мишљење саветодавног тела Комитета за светско наслеђе (ICOMOS), пример је квалитетне прекограничне номинације која доноси вишеструку културну корист и доприноси афирмисању свих укључених држава. С обзиром на тешку историјску хипотеку и сложене савремене односе између појединих народа и држава на простору бивше Југославије, а и шире, Југоисточне Европе, према заједничким подухватима овакве врсте у нас а priori влада одређено разумљиво подозрење. Понајвише се

зазире од тога да би уграђивањем у регионалне номинације био релативизован и доведен у питање српски карактер датих културних добара, па се неретко помиње чак и „издаја националних интереса“. Реч је о свакако изузетно комплексној и осетљивој проблематици, у чије би се подробније разматрање овом приликом било неумесно и немогуће компетентно упустити. Треба, ипак, нагласити да постоје културна добра несумњиве, изворне и јасно артикулисане српске културноисторијске и традицијске припадности и континуитета, темељ и ослонац нашег духовног, културног и националног идентитета, у чијем се представљању и заштити мора безрезервно инсистирати на атрибуту српске припадности, чак и ако у традицијама суседних и/или сродних народа постоје елементи типолошки сличне културне морфологије. Има, међутим, немало добара која припадају синкретичном материјалном, а још више нематеријалном културном наслеђу Балкана и граничних области, на чије је првобитно порекло, а поготово на историјске метаморфозе, адаптације и развојно уобличавање усиљено уназад пројектовати појмове и мерила савремене националне свести и идеолошке наративе доминантне у садашњим националним корпусима и државама. Опредељивање за то да се таква, у синхронијској равни сагледавања објективно заједничка добра, уз претпоставку озбиљне и научно беспрекорно образложене аргументације, Унеску представе као колективни пројекат, односно тзв. серијални номинациони досије, има много добрих страна и предности. Ту се ништа не може изгубити, а много се добија, како на културном тако и на политичком плану, јер овакве позитивне поруке из региона стигматизованог (тенденциозним) стереотипима, попут „бурета барута“ и сличним, наилазе на повољан пријем код већине чланица Унеска, што се потврдило и на примеру односа према номинацији стећака. Верујем да би у наредним годинама, и представљањем и заштитом културног наслеђа, ваљало плански и студиозно афирмисати оно што је Марија Тодорова у капиталној студији *Имајинарни Балкан* назвала „моћном онтологијом Балкана“, а о чему је надахнуто у својим есејима о Балкану Исидора Секулић још поодавно записала: „Полуострво је засебан свет. Државе и народи на њему, као у један брод уквцани, морају имати један општи политички проблем и политички идеал, ма колико иначе разноврсни били. Балкан долази у обзир пре свих држава на Балкану, кад год је моменат тежак и опасан, свеједно да ли опасан политички или културно. (Хоће ли Балкан једаред отворити очи успаване, и *видети свој огромни културни капацитет* [курзив Д. Т.], ако замахне као целина?)[...] Балканским државама, које са Балкана не могу никуда и никоме, Балкан је целина и сврха. Балкан је дакле сам собом и проблем и идеал“ (*Балкан*, Београд, 2012,

23, 25). Чак је и један Исмаил Кадаре, у чије националистичко албанство и ендемско антисловенство тешко да се може посумњати, констатовао да је предуслов „нове европеизације“ Балкана „унутарбалкански споразум“ (*La discorde*, Париз, 2013, 273). Неки ће вероватно приметити да се уздицањем *балкансџива* међусобно повезаних народа и култура угрожава њихова национална самосвојност и особеност, те да је реч о само још једној завери против балканских народа, а напосе Срба. Ничег погрешнијег од такве бојазни! На начин на који се за то залагао учени и мудри Милан Будимир у својим *Балканским исјочницима*, указивање на свепрожимајућу димензију „балканског културног савеза“ („балкански језички савез“ је већ усвојен као научни назив!), не водећи у питање јасно омеђене идентитете појединих етноса и нација, обесмишљава карикатуралне ексклузивистичке тезе о илирском пореклу Албанаца, готском, иранском или хетитском подриетлу Хрвата, црногорском дукљанству, Венетима као прецима Словенаца итд... С друге стране, јачање мултиетничке регионалне културне самоспознаје јавља се и као брана ванрегионалним експанзионистичким културним посецањима, од којих су данас најактуалнија неоосманистичка, као метод и средство „меке моћи“ у склопу реализовања доктрине „стратегичке дубине“ (А. Давутоглу). Ваљало би се каткад подсетити на то да је рођени Дубровчанин Хенрик Барић (1888–1957), за *Хрвајску енциклопедију*, наравно, „хрватски језикословац“, у Београду 1925. основао, *џрви на Балкану* (курзив Д. Т.), Семинар за албанологију („арбанску филологију“) и отворио перспективе универзитетске балканологије, да би директор Балканолошког института постао у Сарајеву (1954)... Зашто Србија не би данас била на висини тог свог пионирског и међуратног предводништва у балканолошким студијама, поред осталог и доприносом заједничком светском представљању и заштити ризница балканске материјалне и нематеријалне културне баштине у координатама система међународно институционализованог кроз Унеско?

Како изгледа, нематеријалној културној баштини припадаће убудуће све више простора у делатности Унеска, о чему треба правовремено и организовано водити рачуна, како се не би непотребно каснило. Упис *српске џородичне/крсне славе* (2014) на листу нематеријалне културне баштине човечанства, на основу узорно припремљеног номинационог досијеа, пример је који треба следити. Сад је у поступку разматрање пријаве нашег *кола*. Надајмо се да ће и ова номинација, у вези с којом је раније било неких стручних недоумица, кренути истим путем. Много се у последње време у јавности говорило и полемисало о потреби да се правовремено номинују *џусле*, о чему је одавно требало озбиљно размишљати и договорити се у стручним круговима, а

расправа је, симптоматично, недавно намах оживљена страхом да нам их не „отму Албанци“!? Откуда та бојазан? Познато је да је француски писац Проспер Мериме 1927. године објавио књижицу литерарних састава *La Guzla*, с поднасловом *Un choix de poésies illyriques recueillies dans la Dalmatie, la Croatie et l'Herzégowine*, која је ускоро стекла лепу популарност. Књижевноисторијски је утврђено да је дело састављено за свега неких петнаестак дана, уз коришћење неколиких „илирских“ речи и података из тада доступних путописних извештаја. Има чак тумачења да је и сам наслов, заправо, мистификација, анаграм имена једне шпанске глумице и певачице! Ипак, помињање „илирских“ песама у наслову ове познате збирке навело је неке албанске „фолклористе“ на помисао да би се и та околност могла искористити у сврху промовисања албанског културног наслеђа, па је однекуд процурело да ће Албанија номинovati „наше гусле“ као своје нематеријално културно добро за упис на листу светске баштине. О томе за сада нема никаквих уверљивих потврда, али је и сама та (полу)вест била довољна да се узбурка наша културна и шира јавност. Може од тога бити и неке користи, јер се, колико ми је познато, сада међу надлежнима озбиљно размишља о номинавању *Љусала*. Најважније ће бити да се номинациони досије, као и онај за *српску славу* или *сйећке*, у сваком погледу ваљано, свестрано и убедљиво припреми, јер ће његова израда подразумевати решавање многих нимало једноставних стручних и не само стручних проблема, укључујући и оне који подразумевају релације у регионалном културном контексту. Меримеу је било неупоредиво лакше...

Надам се да сам овим скромним прилогом сачињеним из перспективе и на основу (јамачно недовољног) искуства двогодишњег дипломатског представљања Србије при Унеску, успео да укажем на предуслове које, пре свега у земљи, треба испунити ради што успешнијег заступања, представљања, промовисања и заштите наше културе у овој специјализованој агенцији УН за образовање, науку и културу. Илустративно сам донекле разрадио само најзначајније и најактуалније примере добара из домена нашег материјалног и нематеријалног културног наслеђа, што свакако није довољно, али би могло бити оријентацијски и, евентуално, методолошки подстицајно.

SERBIAN CULTURAL HERITAGE IN DOCUMENTS AND PRACTICE
OF THE INTERNATIONAL COMMUNITY

Darko Tanasković

Permanent representative of the Republic of Serbia to UNESCO

Abstract: Adequate and permanent protection of Serbian cultural heritage, its unwavering preservation and productive appreciation, as an invaluable cornerstone of cultural and national identity, and a testimony of its universal value within the coordinates of the civilization's common legacy, is and should be a multi-dimensional result of several strategically studied, organically connected and sistematically coordinated actions.

There are several basic preconditions for achieving the necessary degree of action capability in all those, abovementioned interconnected and interdependent actions, both on national and individual levels:

- 1) A clear and comprehensive strategic projection in the service of lasting state and national interests;
- 2) An adequate professional capability and equipment of the relevant institutions;
- 3) A constant, coordinated and efficient cooperation of participating institutions, with clear differentiation of the roles, tasks and responsibilities of everyone involved;
- 4) Overcoming challenges emanating from inter-institutional rivalries:
 - a) Conflicting views on national, regional and local priorities;
 - b) Professional disagreement accompanied with personal antipathy;
 - c) Inappropriate ideological divisions.

In spite of the significant results achieved in the area of integrated protection of cultural heritage in Serbia, all of the abovementioned preconditions are still far from being fulfilled. In order for Serbian cultural heritage to be protected, preserved and potentially appreciated in the most successful manner, both nationally and internationally, it is imperative to know and recognize the international aspect, i.e. relevant documents of international organizations (most concretely of UNESCO), but also the changing nature of the way they are implemented in practice, as well as to always cautiously take into account:

- a) the need for a decisive protection of cultural heritage as a foundation and a source (origin) of national identity and
- b) advancing its universal values, including through cross-border, regional cooperation, when applicable.

The examples of relation/position towards our cultural and spiritual heritage in Kosovo and Metohija, and the recent inscription of Stećci on the World Heritage List, as a common nomination of Bosnia, Croatia, Montenegro and Serbia, have indicated some aspects and lessons learned relevant for successful shaping, managing and accomplishing of the national cultural policy in this important area.

Key words: Serbian cultural heritage, UNESCO, protection, cultural policy